

Pápai Páriz Ferenc emlékezete. A Pax corporis azaz „Orvos a családban”

Dr. med. Balla Árpád, Ph. D. ny. o. v. főorvos Székelyudvarhely

Míg Európában a XVII-XVIII század a felvilágosodás korszaka, addig Magyarhonban dúlt a háború, az éhség és a járványok (pestis), a maguk okozta katasztrofális demográfiai következményekkel. Nincs egyetem, a tanulni vágyó fiatalok nyugati egyetemekre mennek tanulni, „bujdosásra”, peregrinációba indulnak. Ilyen körülmények között nevelkedett és tevékenykedett Pápai Páriz Ferenc, az erdélyi humanista, az orvosdoktor, költő, filozófus, egyháztörténész, a címertan ismerője, a nagyenyedi Kollégium tanára.

*Maszelka János
szénrajz-2002*

PÁPAI PÁRIZ FERENC életútja (1649-1716)

Désen született 1649.május 10., és Nagyenyeden 1716. szeptember 10-én hunyt el, 67 évet élt. Életének jelmondata bibliai eredetű volt: ”Opere et Veritate...” - „Cselekedettel és valósággal...”

Apja református pap, II.Rákóczi György udvarában élt, lelkész és nevelőként. A fejedelem végzetes lengyelországi kalandorhadjárata az ő életébe is beleszólt. Családjával menekülni kényszerült Dés, Gyulafehérvár, Kolozsvár után Marosvásárhely, majd a híres nagyenyedi Bethlen Kollégium lesz Pápai Páriz Ferenc tanulmányainak színhelye. A Bethlen

Kollégium diákját, a kiváló tanulót (1664-1672) a kollégium önkormányzata diákvezetőnek, „contrascribának” választja. A nagyenyedi diákot a sors korán és keményen edzi, korai árvaságra marad, anyját 14 éves korában, apját 17 évesen veszítette el. Nyolcéves nagyenyedi diákoskodás után, 1672 tavaszán hároméves (1672-1675) külföldi tanulmányútra „bujdosásra” (peregrinációra) indul. Diákkorában szellemileg jól felkészült a külföldi tanulmányokra, nem kötelezte el magát anyagilag, hogy szabadon végezhesse tanulmányait. Tanulmányai folytatására az apai örökséget használta fel. Gyalog indult útnak, ami három hónapig tartott. Drezdában megcsodálta a kincstárat és egyéb raritásokat is. Lipcsében már tanulja a német nyelvet mivel a kollégiumban szerzett klasszikus nyelvtudása, a görög, latin és a héber kevés ahhoz, hogy eligazodjon az új világban. Lipcsében beiratkozik az akadémiára ahol orvosi studiumokat folytat. Majd Marburgba és Heidelbergbe ment (1673.II.-IV. 25) , ahol annyira megkedvelték, hogy a filozófia tanszék professzori hivatalát ajánlották fel, nem fogadta el mert az orvosi hivatást akarta folytatni. Útjának végcélja Basel volt ahol Európa egyik leghíresebb egyetemén egészítette ki orvosi tanulmányait. 1674. szeptember 6-án megkezdődött a

hosszadalmas avatási szertartás mely keretében orvosdoktorrá avatják és megválasztják az orvosi kar ülnökének ami nagy elismerést jelent. Doktori értekezését Apáczai Csere Jánosnak ajánlja „ki a tudásnak büszke forradalmát alvó szívekbe tüzzel vitte át.”

1675.- áprilisában elindul haza Erdélybe. Haza felé tartva már a zürichi templomban a magyarországi protestánsok üldözéséről szóló prédikációt hallott. A pozsonyi törvényszék híre és a gályarabságba küldött lelkészek sorsa is tudomására jutott. Hazatérése után hamarosan meggyőződhetett, hogy a fenyegető hírek nem voltak alaptalanok. 1675. decemberében a debreceni városi tanács felajánlja a városi orvosi tisztséget. A baseli egyetem asszesszora végül is nem fogadja el a városi tanács felkérését. Elhagyja Debrecent, Kolozsvárra, majd Nagyenyedre megy. 1676-1690 között a fejedemi házaspár, Bornemissza Anna és Apafi Mihály udvari orvosa. 1678. szeptemberétől a nagyenyedi kollégiumban tanszéket kap, görögöt, bölcseletet, erkölcsstant oktat mind addig míg ellenségei ki nem találják, hogy orvos alkalmatlan az erkölcsstan oktatására. 1680. január 4-én Pápai Páriz Ferencet hivatalosan beiktatták a kollégium görög, fizika, természettudományok és az orvosi ismeretek tanszékére. Ugyanakkor a fejedelemasszony Bornemissza Anna felkérte egy gyógyszertár létesítésére a kollégiumban. 1681-ben Pápai Páriz Ferenc professzort a nagyenyedi Kollégium rektori tisztségével bízzák meg amit 1715-ig mint egy 34 évig töltött be. Fejedelmi pártfogóit hamarosan elveszíti, meghal Bornemissza Anna. Férje Apafi Mihály búskomorra vált és csak két évvel élte túl. Bécs elérkezettnek látja az időt az erdélyi fejedelemség megszüntetésére. Lipót császár és Kolonics érsek gyarmatosító terveit olyan zsarnokok hajtják végre, mint Caraffa, az eperjesi hóhér és a brutális Rabutin tábornok.

II.Rákóczi Ferenc szabadságharca (1703-1711) átcsap a fejedelemség területére is, aminek közvetlen következménye kétszer is (1704-1707) Nagyenyed feldúlása, elpusztítása. A valóságban az egyik

ellenséges kém megcsonkítása miatt Rabutin tábornok 1704. március 13-án parancsot adott Tiege ezredesnek a város feldúlására. Tiege a város részéről a hozzá járult kegyelemért könyörgő küldöttséget nem hallgatta meg, de megparancsolta, hogy a kastélyban levő nőket és gyermekeket a főiskola udvarára vigyék. Majd katonáinak zsákmányolás végett egy órai időt adott és azután a várost több oldalról felgyújtották. A lángok martalékvá vált számos középület köztük a kollégium több épülete is. A menekülők közül az asszonyokon és gyerekeken kívül senki nem nyert kegyelmet, több

mint kétszáz menekültöt vágtak le, köztük tizenhét tanulóifjút is. Elindult a menekülés, Pápai Páriz Ferenc is elmenekült diákjai kíséretében Nagybányára. 1709-ben az enyedi kollégium részéről felkérték hazatérésre. Hazatértekor Enyeden a kollégium helyett csak egy romhalmazt talált. Fiatalos lendülettel a diákok segítségével elkezdik a kollégium újjáépítését. Az újjáépítéshez pénzgyűjtéshez kezd a professzor, olyan nagy a lelkesedés, hogy a város lakossága is társul az újjáépítéshez. A kollégiumnak

az ösztöndíjak (alumniák) szerzésével is megbecsülhetetlen és meghálálhatatlan sokat szolgált, a régi kapcsolatait által német, holland és angliai támogatást kap. Az alumniák összegyűjtésénél nehezebb volt a régi fegyelem, rend, a kollégiumi szellem helyreállítása. A háboruban a szabados élethez szokott diákok nem szívesen mondtak le az italozásról. Nem tudtak megbarátkozni az oktatási követelményekkel sem. Feljelentik a rektort koholt pénzügyi és anyagi természetű vádakkal. Az agg professzor nagyon elkeseredik, hiszen egész életét a közjónak szentelte. 1716. szeptember 10-én hunyt el Nagyenyeden. Sírját a Kollégium diákjai gondozzák ma is. Meg kell jegyezzük, hogy halálának dátuma bizonytalan, a professzorok szerint május 20. a Kollégium Krónikája az ORIGO szerint augusztus 20. A közölt életrajzi adatokban halálának időpontja szeptember 10.

Haláláról megható egyszerűséggel írta Bod Péter :

„Vége lett szolgálatjának és életének”

Pályája összefoglalása lehetne saját vallomása: *(a béke embere volt !)*

„Jogaimról sokszor lemondtam, s a béke tiszteleténél semmit előbbvalónak nem tartottam, mégsem élvezhettem itt állandóan a békét”.

Síremlékét a nagyenyedi temetőben 1979-ben újították fel.

PÁPAI PÁRIZ FERENC
orvosprofesszor
1649-1716
„MINT BÉKÉT SZERETŐ EMBER
HIRDETTEM A BÉKÉT MUNKÁMMAL”
EMLÉKÉT KEGYELETTTEL ŐRIZZÜK

PÁPAI PÁRIZ FERENC IRÁSBELISÉGE

Az orvoslás, a tanítás mellett a literatúrához is hű maradt, görögül, latinul és magyarul ír alkalmi verseket. Írásban megjelent művei:

PAX ANIMAE, Kolozsvár 1680, A lélek békességéről és az elme gyönyörűségéről való trakta, (franciából lefordítja Molinaeus Péter művét).

PAX CORPORIS, Kolozsvár 1690, azaz Az emberi test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s azoknak orvoslásának módjáról való trakta.

PAX AULAE, Kolozsvár 1696, (az udvar békéje) azaz Bölcs Salamon egynéhány válogatott reguláinak röviden való előadása.

PAX SEPULCRI, Kolozsvér 1698. A sír békéje (fordítás németből), azaz Idvességes és szükséges elmélkedés arról, miképpen kellessék embernek mind keresztényül élni, mind pedig idvességesen meghalni.

PAX CRUCIS, Kolozsvár 1710. A kereszt békéje, azaz Szent Dávid királynak és profétának százötven zsoltári című műve.

Ars Heraldica, Kolozsvár 1695. Címertan, melyet a magyar nemesség javára bocsájtott nyilvánosságra.

Rudus redivivum, Szeben 1684, melyben Bethlen Gábor és Pareus levelezését dolgozta fel.

Dictionarium latino-hungaricum et hungarico-latinum, Lőcse, 1708, második kiadás 1767. Azért határozta el a szótár megírását mert a réginek a szókészlete elavult volt. Az újabb követtelmények miatt a latin-magyar részt teljesen önállóan állította össze. A magyar-latin részt Szenci Molnár Alberttől vette át, átdolgozta, bővítette, ezen a munkáján 15 évig dolgozott. A szótárkészítésnél igen nagy segítségére volt harmadik felesége Nyirő Judit aki diktálás után írta a megfelelő szöveget. Ezért örökítette meg a kakas, az éberség jelével együtt, megkoszoruzott fővel a szótár elején (1708. I.-kiadás-Lőcse).

Kisebbségi terjedelmű munkái közül megemlíthetjük az Egyháztörténelemtől írt irását, azonkívül hű maradt a literatúrához is görögül, latinul és magyarul írt alkalmi verseket.

A PAX CORPORIS első kiadása 1690-ben jelent meg. Ez az első magyar nyelven írt és -nyomtatásban megjelent orvosi könyv, amely sajnos nemcsak hiányt, hanem **orvost** is pótol az akkori ezer sebből vérző országnak. Az előljáró beszédéből kiemelendő, hogy a Pax corporis szerzője „célközönségnek”, rétegnek írt: **”a sok ügyefogyott szegényeknek hasznokra”**. Továbbá: *„Nem akartam én itt az ebben tudósoknak értelmeket megfogni, nem is azoknak írnom, hanem a házicselédés gazdáknak s gazdaasszonyoknak és az ügyefogyott szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezek ügyében értelmes orvos, kiváltképpen falukon, ahol hamarébb talál segédet a beteg barom, mint a beteg ember. E könyvből pedig szükségéhez képest olvashat; vagy ha maga nem tud, olvastathat mással nyavalyájáról a beteg.”* Könyvében a különböző nyavalyák gyógyítására számos gyógymódot javall számon tartva betegeinek életkörülményeit. Receptgyűjteményében állandóan mérlegeli páciensei anyagi helyzetét, ezt a felfogását előljáró beszédében is megírta. *„E sok különb-különbfél orvosságok közül ha egyiket nem, megszerezhetni a másikat; ha maga házánál nem, feltalálja másénál is; ha egytől nem, öszveszerezheti többtől. Nem is igazítok mind patikára, hanem nagyrészt házunknál feltalálható szereket igyekeztem a szegényeknek kedvéért előszámlálni.*

Adja Isten, hogy a munka szolgáljon és használjon az én tőlem feltöltött szent végre, Istennek dicsőségére, sok keservesen nyögő elhagyatott betegeknek vigasztalására: Ámen

Irtam N. ENYEDEN SZ. Jak..Hav.24.napján 1687 PÁPAI PÁRIZ FERENC”

A Pax corporis: - nyolc könyvből, hatvannyolc fejezetből álló s mintegy száz betegségről szóló mű világos tagolódása, szerkezete, nyelve, stílusa bizonyítja nagy népszerűségét! A Pax corporis ma már nem orvosi tanácsadó, hanem tudománytörténeti érték, irodalmi különlegesség, de üzenete is van mert már abban az időben megfogalmazódtak benne az egészséges életmód arany szabályai. Mint például *a helyes táplálkozás, (szól a nehezen emészthető ételek, igen hideg italok ellen, a rendetlen ételek - kívánásáról) – a dohányzás és részegeskedés káros voltára hívja fel a figyelmet. Nem tartja jónak: - az igen melegen való járást, a hevülés után hirtelen való meghűlést, az igen meleg házban való lakást stb*

Tudvalevőleg a Pax corporis első kiadása VII könyvből állt, az 1695-ös már át van javítva és a VIII. könyvre van kibővítve, ennek első részében „a külső nyavalyákról értekeznek”, a XVIII. résztől „Az apró gyermekek külső és belső közönségebb nyavalyáiról” ír, a gyakorlati igény kielégítése érdekében.

De mindezek mellett megmaradt példának az író humanista szándéka, bizakodó útkeresése a test és lélek békességéhez. A Pax corporist a jelzett tulajdonságai alapján úgy is értékelhetjük mint az első magyar nyelven nyomtatásban megjelent „Orvos a családban” .

A Pax corporis kiadásaira vonatkozó ismereteink alakulását tanulságos követni. Míg a XVIII. századi bibliografiai utalások 6-7-8 kiadásról tesznek említést, addig a XIX. század végétől napjainkig a kiadások száma gazdagodott. Vita Zsigmond 1962-ben megjelent könyvészeti dolgozatából értesülünk, hogy megtalálta az 1755. és 1764. évi kiadásokat. Így a Pax Corporis immár kilenc kiadásáról tudunk. Szállasi Árpád (1975), megtalálta a Weszprémi által említett 1756-os kiadást és talált egy 1752-es kiadást is , így az ismert kiadások száma a jelenlegi ismereteink alapján 11. Három a XVII., nyolc a XVIII. században jelent meg. (Izsák Sámuel: A múlt ősvényein Orvosművelődési írások. Polis Kiado, Kolozsvár 1999.p.24-25.)

PÁPAI PÁRIZ FERENC EMLÉKEZETE

A Nagyenyedi Református Kollégium udvarán mellszobor,emléktábla őrzi emlékét. Továbbá a kollégium emlékplakettet is hozott létre.

A szakirodalomban is számos írás emlékszik a polihisztor, enciklopedikus tudós tevékenységére :

Dézsi Lajos: Pápai Páriz Ferenc. Magyar Történelmi Társaság Kiadásában, Budapest, 1899.

Nagy Géza: Békességet magamnak, másoknak .Kriterion Kiadó, Bukarest, 1977.

Pax Corporis, szövegkiadás. Magvető Kiadó. Budapest, 1984.

Pax Corporis, szövegkiadás, Debrecen, Alföldi nyomda. 2005.

Kótyay Pál: Orvos Történelmi Közlemény : 1955.-1958/8-9.-1965.

Spielmann József : A közjó szolgálatában. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1976.

Hampel Polyxenia : A Nagyenyedi „Főnix” Pápai Páriz Ferenc élete. Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.

Elektronikus irodalom : 40.200-említés.

Pápai Páriz Ferenc emlékére több alapítványt és egyesületet hoztak létre. 1992. Magyarországon Budapesten létre hozott Pápai Páriz Ferenc Alapítvány célkitűzése a menekültek és az átteleplültek segítése, támogatása. 2000. Székelyudvarhelyen Balla Árpád M.D.,Ph.D. létesített alapítvány célkitűzése egyrészt, hogy évente emlékéremmel és oklevéllel tüntessék ki azon magyar orvosokat és gyógyszerészeket akik kiváló tudományos és szakmai tevékenységet fejtettek ki Romániában. Továbbá, hogy támogassa a folyamatos szakmai továbbképzéseket valamint ösztöndíj támogatásokat is felvállal orvostanhallgatók számára. Magyarországon több Pápai Páriz Ferenc egyesület működik, melyek az egészségügyi tevékenységért emlékérmeket adományoznak. Pályázati lehetőséget biztosít iskolások számára forintban budapesti Dr. Szöcs Gyula 2006-tól .

A Magyar Posta Pápai Páriz Ferenc születésének 350 évfordulója alkalmából 1999-ben 300.000 példányban 50,-Ft névértékű bélyeget adott ki. Kass János grafikus művész tervezésében.

Halála után méltatják érdemeit kollégái, tanítványai családjának tagjai. A legméltóbb dicséret mellyel Bod Péter életrajz írója a Magyar Athenas című munkájában (1766), méltatta: *„Volt.... jó Deák, Görög, Német, Frantzia, híres Poeta...; jó Philosophus, Historikus, Theologus; az Orvoslás Mesterségében merő Eskulapius, igen hasznos ember, kinek híre-neve mindenkor fenn lészen Erdélyben.”*

Befejezésül idézem a saját maga által írt sírversét, mely a Tristum levamina (Kolozsvár-1694) , című művében található :

*„Békét hirdettem s gyakoroltam az iskolaszékből
példával, szóval; béke, miért epedék,
Elhanyagoltam a jussomat is a békére ügyelve,
békénél jobbnak mit sem talált a szívem.
Ámde nyugodt békét itt mégsem tudtam elérni,
békereményem hát egy lehetőre fogyott,
Béke jutalma, te béke, tehozzád tartok ezúttal,
mert engem Krisztus vesz maga pajzsa alá.”*

Irodalom :

Hampel Polyxena: A Nagyenyedii „Főnix” Pápai páriz Ferenc élete. Budapest, Kálvin Kiadó, 1997, P: 67. 80-82. 99-102.

Izsák Sámuel: A múlt ősvényein. Orvosművelődési írások.Kolozsvár, 1999. p:24-25.

Pax Corporis, szövegkiadás, Budapest, Magvető Kiadó, 1984. p:7-14. 423-461.